

De zaak Uhlmann

- door Dirk Goes -

Grote FIDE-evenementen worden tegenwoordig niet meer in Nederland georganiseerd, maar vroeger was dat wel anders. Met name in de jaren '50 van de vorige eeuw had Nederland op dat gebied een uitstekende reputatie opgebouwd met de organisatie van het wereldschaaktoernooi 1950, de schaakolympiade 1954 en het kandidaten-toernooi 1956, die alle in Amsterdam werden gespeeld. Met dat in het achterhoofd leek het de FIDE destijds een goed idee om in 1960 de organisatie van een van de zonetoernooien te gunnen aan het Gelderse Berg en Dal.

Gespeeld werd door 18 deelnemers in Hotel Groot Berg en Dal te Ubbergen, vlakbij Nijmegen, van 19 november tot en met 16 december 1960. Dat was althans de bedoeling, maar er deed zich een probleem voor toen het ministerie van Buitenlandse Zaken weigerde om een inreisvisum te verstrekken aan de Oost-Duitser Wolfgang Uhlmann op grond van met de West-Duitse regering gemaakte afspraken. Waarschijnlijk was dat bedoeld als sanctie voor het feit dat enkele maanden eerder de Oost-Duitse regering een scherpe beperking van het personenvervoer tussen Oost- en West-Berlijn had doorgevoerd. Het was de tijd van de koude oorlog.

De Oost-Duitse schaakbond toonde zich verbolgen en eiste in een verklaring het onbeperkte recht van zijn spelers op deelname aan FIDE-toernooien, zoals uitdrukkelijk in de statuten van de FIDE was vastgelegd, en de Russische schaakbond deed er nog een schepje bovenop door te stellen dat ze het zonetoernooi in Berg en Dal niet erkende en dat het zou moeten worden gehouden in een land waar alle deelnemers gelijke rechten hebben.

De kwestie leidde tot kamervragen van CPN-politicus Marcus Bakker, maar staatssecretaris Van Houten van Buitenlandse Zaken was van mening dat de Nederlandse regering niets kon worden verweten. Van Houten: *"Wanneer wij moeten kiezen tussen het belang van een schaaktoernooi en het wijken voor de druk uitgeoefend door het Oost-Duitse regime, is de keuze voor ons niet moeilijk."*

Saillant detail hierbij was dat zijn baas, minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns, zitting had in het erecomité van het zonetoernooi. Luns had over zijn hart kunnen strijken, maar deed het niet.

Inmiddels had de pers zich op de kwestie gestort, waarbij met name het communistische dagblad 'De Waarheid' flink van leer trok. De krant sprak van NAVO-bemoeizucht, beschouwde de zaak als een koudeoorlogsdaad, en sprak van Nederland als een land met een regering die opzit en pootjes geeft aan de West-Duitse bondskanselier Konrad Adenauer. De Waarheid, in een redactioneel commentaar: *"De heer Luns volgt trouw de bevelen op die hem over deze kwestie uit Bonn worden gegeven en vernietigt daarmee de goede naam die het Nederlandse schaakleven zich door hard werken in de wereld heeft verworven."*

Inmiddels was Uhlmann samen met zijn secondant Arno Otto toch naar Nederland afgereisd. Voorafgaand had hij KNSB-voorzitter Van Steenis per telegram verzocht hem te komen afhalen in verband met verwachte moeilijkheden bij de douane. Op 18 november 1960 kwamen ze onder grote belangstelling van de media om 13.30 uur aan op Schiphol met een vliegtuig van de Poolse luchtvaartmaatschappij LOT, met een *bescheinigung* van de Nederlandse consul-generaal te West-Berlijn op zak, waarin stond vermeld dat er geen bezwaar was tegen een verblijf. Dat was echter niet genoeg om toegang te verkrijgen, want de marechaussee verlangde ook nog een NAVO-visum (een zogeheten Temporary Travel Document), en dat hadden ze niet. De commandant van de marechaussee te Schiphol, adjudant Veldman, belde met het ministerie van Buitenlandse Zaken en kreeg opdracht hen de toegang te ontzeggen. Uhlmann reageerde teleurgesteld: *"Binnen de schaakfamilie zijn er nooit politieke moeilijkheden. Dit is de eerste maal dat ik zoiets meemaak. Ik betreur dit ten zeerste."*

Om 15.00 uur reisden Uhlmann en Otto onverrichter zake met hetzelfde toestel waarmee ze gekomen waren terug naar de DDR.

Aankomst op Schiphol. Tweede van links Otto, derde van links Uhlmann, uiterst rechts Van Steenis.

De overige Oostbloklanden toonden zich solidair met Uhlmann en trokken uit protest een voor een hun kandidaten terug, zodat er uiteindelijk nog maar 10 spelers overbleven, waaronder de Nederlander Barendregt. De IJslander Olafsson won het gedecimeerde toernooi met 7½ uit 9, terwijl de tweede plaats met 7 uit 9 werd gedeeld door de West-Duitser Teschner en de Oostenrijker Dückstein. Barendregt eindigde in de middenmoot.

Eind goed al goed, zou je zeggen, maar de FIDE verklaarde het toernooi ongeldig en besliste dat het moest worden overgespeeld, en wel van 28 juli tot en met 12 augustus 1961 in het Tjechische Mariánské Lázně, het voormalige Marienbad. Olafsson won opnieuw (12½ uit 15), gevolgd door de Tjech Filip (12) en, jawel, Uhlmann (10½). De nummers 2 en 3 van Berg en Dal, Teschner en Dückstein, speelden een match om een plaats in het interzonale toernooi. Bij een 3-3 stand werd Teschner de gelukkige nadat Dückstein zich terugtrok.

Fridrik Olafsson.

Enige weken na het zonetoernooi in Berg en Dal werd het Hoogovenstoernooi 1961 gespeeld. Toernooidirecteur Piet Veldheer werd geconfronteerd met een late afzegging van de zieke Zweed Stahlberg. Hij wilde per se Uhlmann als vervanger en nam telefonisch contact op met het consulaat te West-Berlijn, dat hem alle medewerking toezegde. En verdomd, ditmaal kreeg Uhlmann wel het gewraakte Temporary Travel Document! Waarom nu wel en luttele weken daarvoor niet? Piet Veldheer was in ieder geval een tevreden mens: *"Het onmogelijke is mogelijk geworden"*, zo verklaarde hij.

Het debacle van Berg en Dal 1960 was een aantasting van de goede naam van het Nederlandse schaak, en de KNSB begon zich grote zorgen te maken. In 1961 stonden er met de organisatie van het jeugdwereldkampioenschap te Den Haag, de schaakolympiade voor dames te Emmen en het interzonale toernooi te Amsterdam drie grote evenementen op het programma, en men werd knettergek van het wispelturige visumbeleid van Buitenlandse Zaken. Uiteindelijk ging het jeugdwereldkampioenschap wel degelijk door, met deelname van onder andere de Oost-Duitser Uwe Küttner, die dus 'gewoon' een visum kreeg, maar de damesolympiade moest worden afgelast. Buitenlandse Zaken had toegezegd dat er visa zouden worden verstrekt aan deelnemers uit de Oost-bloklanden, maar kon die belofte niet waarmaken. Alle betrokken landen werden telegrafisch in kennis gesteld van het besluit tot afgelasting, maar het Amerikaanse en het Hongaarse team waren nota bene al onderweg!

Als klap op de vuurpijl ontving de KNSB op 17 december 1961 een bericht van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, waarin werd vermeld dat met betrekking tot het interzonale toernooi te Amsterdam, dat op 27 januari 1962 van start zou gaan, niet kon worden gegarandeerd dat aan Uhlmann een Temporary Travel Document zou worden verstrekt, waarna voor de KNSB de maat vol was en van organisatie van het toernooi werd afgezien.